
МОВОЗНАВЧА СПАДЩИНА ІВАНА ОГІЄНКА І СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА НАУКА

УДК 811.161.2:821.161.2Матіос
DOI: 10.32626/2309-7086.2026-23.6-12

Інна Беркешук

ORCID 0000-0002-4772-7480

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
bercesinna@gmail.com*

Тарас Гросевич

ORCID 0000-0003-1503-0256

*кандидат філологічних наук,
доцент циклової комісії журналістики
Івано-Франківської філії університету «Україна»
grostar1986@gmail.com*

ВНУТРІШНЄ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖА У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «МОСКАЛИЦЯ»: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР

У статті проаналізовано лінгвокультурний вимір внутрішнього мовлення персонажа. Окреслено термін «лінгвокультурний простір». Описано художньо вибудовану систему мовних засобів, пов'язаних із українською культурною традицією, способом світосприйняття, етнопсихологією та символікою. У романі «Москалиця» цей простір формується під впливом гуцульської говірки, фоль-

© Інна Беркешук, Тарас Гросевич, 2026

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

клорних традицій та вірувань, символічної картини світу, властивій Карпатському регіонові, жіночої наративної чуттєвості й автобіографічних алюзій.

Ключові слова: внутрішнє мовлення персонажа, лінгвокультурний вимір, художній дискурс, мовна картина світу, символ, мовна модель, метафора.

Постановка проблеми. Лінгвокультурний простір – це комплексна, багаторівнева система знаків, символів, мовних моделей та культурних смислів, що віддзеркалює специфіку певної етнічної чи соціальної спільноти, формується в результаті взаємодії мови, культури й колективної пам'яті, визначає особливості сприйняття, інтерпретації й моделювання світу у свідомості її носіїв. Дослідженнями лінгвокультурних аспектів займалися Глуховцева К. [2], Жайворонко В. [5], Кононенко В. [4], Загнітко А. [3] та ін.

Лінгвокультурологічний аналіз конкретного тексту ґрунтується на загальних концептах з етнологічною константою, що враховує культурні спрямування мовної особистості, смислові конотації, орієнтовані на асоціативно-цінні уподобання носіїв рідної мови [4, с.24].

До структури лінгвокультурного виміру входять мовні одиниці (лексика, фразеологія, діалектизми, символічні слова); культурні коди (міфологічні, релігійні, історичні, побутові); ментальні та ціннісні моделі етносу; стереотипи, архетипи, колективні уявлення; тексти культури – фольклор, література, ритуальні формули, національні образи.

Саме на зв'язку мови з етнічними образами світу зосереджується у своїх творах українська письменниця М. Матіос. У вибраному для аналізу романі «Москалиця» особлива увага надається діалектам, народним назвам, фольклорній образності, крізь яку простежуються символічні структури та національні характери.

Мета статті – з'ясувати функціональне навантаження внутрішнього мовлення у творі М. Матіос «Москалиця» та охарактеризувати його роль у формуванні мовної картини світу персонажів і загального художнього простору.

Відповідно до мети формулюємо основні завдання: визначити поняття «внутрішній монолог» у сучасному мовознавстві; окреслити жанрово-стильові особливості твору М. Матіос «Москалиця»; проаналізувати приклади внутрішніх монологів у творах письменниці; визначити мовні засоби оформлення внутрішнього монологу (лексика, синтаксис, емоційність тощо); з'ясувати роль внутрішнього монологу в розкритті психологізму героїв; дослідити, як внутрішній монолог формує індивідуальне мовлення персонажів.

Виклад основного матеріалу. Художній твір виступає мікромоделлю лінгвокультурного простору, у якій автор відтворює культурні смисли через мову, формує індивідуальний художній світ, вписаний у колективну традицію, створює символічні та міфологічні структури.

Вивчення лінгвокультурного простору «Москалиці» є важливим для опису національної специфіки художньої мови, розширення культурної пам'яті та осмислення історичного досвіду, виявлення механізмів впливу мови на формування світогляду, дослідження міжкультурної комунікації, розуміння процесів ідентифікації в умовах глобалізації.

Лінгвокультурний простір в аналізованій повісті – це системне явище, що об'єднує мовні, символічні, етнопсихологічні та культурні структури українського народу. Дослідження дозволяє реконструювати етнічні моделі світу, простежити взаємодію мови й культури та проаналізувати ментальні й пси-

хологічні домінанти спільноти. У художніх текстах лінгвокультурний простір реалізується як репрезентація культурної пам'яті, локальних традицій, авторської інтерпретації та національної ідентичності.

Головна героїня – Москалиця – сприймає світ через призму відчуття самотності, травматичної пам'яті та міфологічних пояснень подій. Її мовлення позначене стриманістю, але водночас вміщує глибокі сенси, що передають колективний досвід села та родової пам'яті. Карпатська міфологія відчутно вплетена в тканину роману, що й створює міфопоетичний простір, у якому особисте життя героїні тісно пов'язане з архаїчним світоглядом. Через мовні описи природи авторка формує сакральний вимір буття, підкреслює залежність людини від землі й виражає циклічність життя. Це один із ключових культурних кодів гуцульського середовища.

Варто наголосити на важливості мовлення героїні, оскільки це жіночий код, який містить досвід психологічного та фізичного страждання, внутрішню силу та витривалість, емоційно-образну манеру мислення. Письменниця створює лінгвокультурний простір, у якому жіноча доля подається не лише через події, а й через мовну інтонацію, фразеологію, ритми й паузи мовлення.

Лінгвокультурний простір роману «Москалиця» – це комплексна система, де мова стає ключовим засобом відтворення етнокультурної традиції Гуцульщини та духовних і культурних маркерів регіону. Авторка створює потужну художню модель світу, у якій мовні засоби не лише описують реальність, а й формують її, наділяючи текст глибинним культурним змістом.

Проаналізуємо окремі діалектні та образно-експресивні маркери мови, які відтворюють гуцульський лінгвокультурний простір через метафоричні звороти, споріднені з народною мовною картиною світу:

- «виношена в зубах непорочних сільських молодичь, **як здобич у паші яструба**» [6] – використано зооморфну метафору, притаманну народній образності. Яструб – знак хижацтва, переслідування, небезпеки. Так селянська громада (жінки) «перекладається» на хижий образ – це характеристика колективного осуду, соціального тиску;
- «безкості сільські язики» [6] – експресивна фразеологія, властива народному мовленню: «язик без кісток» – пліткарство, схильність до пересудів. Це показує ключовий механізм формування соціальних «етикеток» у традиційному селі.
- «білої суботи» [6] – назва з релігійного календаря, що є частиною сакрального культурного простору; «ганок», «сіни» [6] – традиційні побутові назви частин сільського дому окреслюють етноп простір Карпатського побуту.

Ім'я «москалиця» – це «вирок», винесений не документально, а усним моральним судом. У цьому – типова етнолінгвістична практика традиційного села, у якому ім'я несе духовну, соціальну, доленосну вагу. «Москалиця» походить від слова «москаль» – у гуцульському ареалі це позначення чужого, ворожого або відчуженого.

Отже, ім'я дитини отримує знак іншості, неповноцінності в очах громади, соціального тавра за проходженням. Це є частиною глибинного культурного механізму: громада захищає свою ідентичність, відмежовуючись від «не своїх». Катрінка у фрагменті – жертва соціальних і фізичних обставин. Вона не є суб'єктом вибору: «довго не думала й ради ні в кого не питала» [6] – це радше жест виживання, а не автономії. Вона автоматично приймає культурні правила: *дитину треба охрестити перцями за все* [6].

У «Москалиці» простежуємо й певні ритуальні дії: «вилпила собі на голову відро води» [6]. Вода в традиційній культурі має очисний і перехідний зміст. Це не просто побутовий жест, а неусвідомлений ритуал очищення після травми та сорому. Жінка намагається змити не стільки кров, скільки символічну пляму на своїй честі.

Отже, лінгвокультурний простір М. Матіос проявляється через поєднання діалектної лексики, фольклорних формул і символічних образів, етносихологію карпатської громади, яка формує «правду» через чутки та моральний тиск, релігійний і побутовий код, що визначає колективне та індивідуальне життя, жіночу долю, вмонтовану в традиційну систему сорому, честі й соціальної стигми, народну символіку крові, води, сорочки, імені.

Фрагмент демонструє, як із мови й культурних кодів формується доля героїні і майбутня ідентичність її дитини. І ґрунтується на традиційних народних уявленнях про гадюку, що у фольклорі Карпат є амбівалентною істотою. Одночасно небезпечна і священна, шкідлива і всесильна, пов'язана з нечистим, але водночас має магічну, космічну природу. У тексті подано цілісну народну «науку» про гадину – своєрідний фольклорний етико-міфологічний код, який формує світобачення Северини.

На установки, що повторюються в традиційних віруваннях, натрапляємо і в тексті твору: змія не кусає з першого разу; укус залежить від того, чи людина «порушує кордони», чи «жартує» з нею; гадина здатна бути «вдячною»; убивство гадюки – очищення від гріхів; змії мають власний вирій, подібний до пташиного, але демонологічний.

У аналізованому художньому тексті гадюка є символом небезпеки і смерті. Її «призначення» – вкусити когось або бути вбитою. Це перегукується з дохристиянськими уявленнями про духів-охоронців та духів-шкідників. Северина не боїться гадюки. Вона приймає її, «догоджає» їй, навіть годує. Це перегукується з архетипом дівчини-відьми, мудрої, обраної, котра має контакт із силами природи.

Щоденне перехрещування хати й себе – це спроба поєднати християнську традицію з магійною практикою. Це важливий лінгвокультурний маркер, оскільки у Карпатах побутують уявлення про змії як про особливих істот, що володіють мудрістю та прихованою силою. Уведення цього мотиву в текст створює містичний фрагмент, типовий для прози М. Матіос.

Северина щоранку стає на стільчик, кладе їжу в кошик, хрестить хату, хреститься сама, опускає руку в кошик. Це ритуал, що поєднує християнські практики (хрестиння), магічні оберегові звичаї (умилостивлення істоти), а також анімізм (віру, що гадина потребує турботи й відповідь взаємністю).

Отже, фольклор у цьому фрагменті формує психічну та духовну ідентичність дитини, передає культурний код (поєднує страх і шану до природи) через діалектизми, народні формули, міфологічні образи, персоніфікацію. Спогади про батька, матір, події дитинства часто стають фоном для внутрішнього монологу Северини. Внутрішній монолог притаманний і у фрагментах тексту, коли її стикають із суспільним осудом, називаючи «москалицею»:

Катрінка, кілька місяців виношена в зубах непорочних сільських молодиць, як здобич у пащі яструба, а по всьому – очищена та висповідана в церкві, довго не думала й раби ні в кого не питала, а тільки найперше охрестила дівчинку... Севериною. Нібито прямо вказуючи на фамілію її батька. А що дитина мала таке саме прізвище, як і Петро, син Івана Северина, то дивуватися було нічого: половина Панської Долини носила прізвище Северин, а половина – Полотнюк.

Але **безкості сільські язики** таки задовго до церковної книги припечатали новонародженій дитині її довічне ім'я – москалиця. Нібито так само прямо, але вже вголос, нагадуючи про минулорічний постій у Катрінчиній хаті трьох чорноволосих вояків-русаків, після відступу яких двері з танку в сніну добу хилиталися, відчинені навстіж, а сирітська дівчина не показувалася на подвір'ї від четверга до суботи [6].

Тут М. Матіос застосовує вільну непрямую мову, через яку передає погляд суспільства, що глибоко вкарбовується у свідомість героїні та визначає її подальше сприйняття себе. Наприклад, «безкості сільські язики», «виношена в зубах», «як здобич у пащі яструба» (про відсутність співчуття), «припечатали довічне ім'я» (вказівка на остаточність клейма).

У моменти страху, очікування або настання небезпеки головна героїня мусить вибирати між мовчанням і висловом – внутрішнє змагання думок. Наприклад, коли приходять емгебісти (КГБ), у тексті має місце сильний внутрішній монолог (героїня боїться, але мусить діяти):

*Северина чула, як у ній чомусь **прискорено забилося серце**. Вона не боїться гадюки – вона й людей не боїться. Хіба лише сторониться. Але зараз у ній, здавалося, **забилося вся кров** – ніби одне велике-превелике серце. Це велике серце заважало зараз ясно думати.*

*Северина підвелася з лавки, випроставши спину мало не на струнко, довго **дивилася** в очі Вороніну незмигним, **таким самим, як у гадюки з кошика поглядом**, а тоді мовчки, але дуже поволи, почала скидати із себе кептарик-безрукавку.*

*Застиглим із несподіванки і страху чотирьом чоловікам, що **тепер уже** півколом обступали жінку, відкрилася потворна й жахка картина: з глибоко розпороної пазухи гаптованої білим по білому Северининою сорочки звисав витончений мало не до мізинного пальця чорний батіг гадючого хвоста.*

Саме тіло гадюки, очевидячки, гніздилося під серцем...

*– Ви можете зараз **забрати мене у світ**, пане-товаришу. Але всі мої служниці також підуть слідом зо мною... У мене їх багато. Самі вийдете... [6].*

Цей фрагмент – надзвичайно сильний приклад внутрішнього монологу, що переходить у внутрішню дію і завершується вербальною декларацією сили й сміливості, яка лякає всіх навколо. Сам текст пройнятий психологізмом, глибоким внутрішнім напруженням і символізмом, притаманним стилю письменниці. Метафора «ніби одне велике-превелике серце» описує тотально, всепоглинаючу тривогу чи силу, що зосереджена у внутрішньому «я». Повторення слова «боїться» посилює емоційність, створює ритм думок.

Висновки. Отже, внутрішній монолог у романі М. Матіос «Москалиця» відтворює власну національну самосвідомість через образне метафоричне вживання, асоціативно-оцінні норми, експресію, що й створює національно-культурний корпус мови. Уживання діалектизмів, народних формул, персоналіфікації формує мовну картину світу українського народу. М. Матіос через мову створює культурний код, у якому реальність перетинається з міфом, а колективна пам'ять – із внутрішнім світом героїні. Однією з найпомітніших рис тексту є активне використання гуцульських діалектизмів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Богатько В. В., Гороф'янюк І. В., Іваницька Н. Л., Кухар Н. І., Прокопчук Л. В. Мовна картина світу українців в її індивідуальному, регіональному та загально-

- національному виявах: колективна монографія ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вінниця: ДРУК-ПЛЮС, 2023. 214 с.
2. Глуховцева К. Аспекти лінгвокультурологічного дослідження діалектного мовлення. *Українська мова*. 2018. № 1. С. 89–99.
 3. Загнітко А. П., Богданова І. В. Лінгвокультурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
 4. Кононенко В. Мова у контексті культури: монографія. Київ; Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
 5. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
 6. URL: <https://library.ukrbooks.com/Moskalycja>.

References:

1. Bohat'ko, V. V., Horof'ianiuk, I. V., Ivanyts'ka, N. L., Kukhar, N. I., Prokopchuk, L. V. (2023). *Movna kartyna svitu ukrainsiv v ii indyvidual'nomu, rehional'nomu ta zahal'nonatsional'nomu vyjavakh* [The linguistic picture of the world of Ukrainians in its individual, regional and national manifestations]: kolektyvna monohrafiia VDPU im. M. Kotsiubyns'koho. Vinnytsia: DRUK-PLYuS. 214 s. (in Ukr.).
2. Hlukhovtseva, K. (2018). *Aspekty linhvokul'turolohichnoho doslidzhennia dialekt-noho movlennia* [Aspects of linguocultural research of dialect speech]. *Ukrains'ka mova*. № 1. S. 89–99. (in Ukr.).
3. Zahnitko, A. P., Bohdanova, I. V. (2017). *Linhvokul'turolohiia: navchal'nyj posibnyk dlia studentiv vyschych navchal'nykh zakladiv* [Linguocultural studies: a textbook for students of higher education institutions]. 3-ie vyd., pererob. i dop. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa. 287 s. (in Ukr.).
4. Kononenko, V. (2008). *Mova u konteksti kul'tury* [Language in the context of culture]: monohrafiia. Kyiv; Ivano-Frankivs'k. 390 s. (in Ukr.).
5. Zhajvoronok, V. (2006). *Znaky ukrains'koi etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk* [Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference] / NAN Ukrainy, In-t movoznav. im. O. O. Potebni. Kyiv: Dovira. 703 s. (in Ukr.).
6. URL: <https://library.ukrbooks.com/Moskalycja> (in Ukr.).

Inna Berkeshchuk, Taras Hroseych

THE CHARACTER'S INNER SPEECH MARIA MATIOZ'S NOVEL «THE MOSKALITSA»: LINGUISTOCULTURAL DIMENSION

A work of art acts as a micromodel of the linguistic and cultural space, in which the author reproduces cultural meanings through language, forms an individual artistic world embedded in a collective tradition, and creates symbolic and mythological structures. The study of the linguistic and cultural space of «Moskalytsia» is important for describing the national specificity of fiction, expanding cultural memory and understanding historical experience, identifying mechanisms of language influence on the formation of worldviews, studying intercultural communication, and understanding identification processes in the context of globalization. Linguistic-cultural space in the analyzed story is a systemic phenomenon that unites linguistic, symbolic, ethno-psychological and cultural structures of the Ukrainian people. The study allows us to reconstruct ethnic models of the world, trace the interaction of language and culture, and analyze the mental and psychological dominants of the community. In lit-

erary texts, linguistic-cultural space is realized as a representation of cultural memory, local traditions, authorial interpretation and national identity. It is worth emphasizing the importance of the heroine's speech, since it is a female code that contains the experience of psychological and physical suffering; inner strength and endurance; emotional and figurative way of thinking. The writer creates a linguistic and cultural space in which the female fate is presented not only through events, but also through speech intonation, phraseology, rhythms and pauses of speech. The main character – Moskalytsia – perceives the world through the prism of a sense of loneliness, traumatic memory and mythological explanations of events. Her speech is marked by restraint, but at the same time contains deep meanings that convey the collective experience of the village and ancestral memory. Carpathian mythology is noticeably woven into the fabric of the novel, which creates a mythopoetic space in which the heroine's personal life is closely connected with an archaic worldview. Nature in the work is not a background, but a living substance, a participant in events. Through linguistic descriptions of nature, the author forms the sacred dimension of existence, emphasizes human dependence on the earth and expresses the cyclical nature of life. This is one of the key cultural codes of the Hutsul environment. Maria Matios' linguistic and cultural space is manifested through a combination of dialect vocabulary, folklore formulas, and symbolic images; the ethnopsychology of the Carpathian community, which shapes «truth» through rumors and moral pressure; the religious and everyday code that defines collective and individual life; women's fate, embedded in the traditional system of shame, honor, and social stigma; the folk symbolism of blood, water, shirt, and name.

Key words: character's inner speech, linguocultural dimension, artistic discourse, linguistic picture of the world, symbol, linguistic model, metaphor.

Отримано: 19.12.2025 р.

Прийнято до друку після рецензування: 07.03.2026 р.

Опубліковано: 25.05.2026 р.